

1086 Sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu ile 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun Delillerin İkamesi Hakkındaki Hükümlerine Mukayeseli Bir Bakış

Seda ÖZMUMCU*

Özet:

Bu makale, Türk yargılama hukukunda delillerin ibrazı hakkındadır.

Özel hukuktan kaynaklanan uyuşmazlıklar hakkında uygulama alanı bulan medeni yargıda, uyuşmazlıklarını mahkeme önüne getiren tarafların iddia ve savunmalarının dayanağı olan vakıaları ve onların delillerini hazırlama ve bildirme yükümlülükleri bulunmaktadır.

Medeni yargılama hukukunda kural olarak delillerin ikamesi davanın derdestliğinden sonra meydana gelmektedir. Delil ikamesi, dava açan tarafın, mahkemeden lehine bir karar alabilmek için, bir vakıanın ispatına ihtiyaç duyulmasından sonra ibraz edilecektir. Bu bağlamda delil ikamesi, mahkemenin somut olay hakkında karar verebilmesi için, önemli olan ve ispata ihtiyaç duyulan vakıalar hakkında yerine getirilecektir.

Türk hukukunda 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda, 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'ndan farklı olarak, delillerin ibrazı ile ilgili yeni yasal düzenlemeler yapılmıştır. Makale bu yeni düzenlemeleri, karşılaştırmalı olarak incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Delil, İspat, İspat yükü, Delil ibrazı, Delil gösterme hakkı.

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Usûl ve İcra-İflas Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

Abstract:

This article is about presentation of evidence in Turkish Civil Procedure Law. The application field of Civil Procedure law is disputes arising from civil law. Parties, who take a case to court, are also responsible for arrangement (preparation) and submission (presentation) evidence of the circumstances of facts founded on their claim and arguments. The evidences are being submitted after commencement of proceedings as a general rule. The claimant submits the evidences to get judgement for itself after a fact needed to be justified. In this context evidences of facts in issue are being submitted to the court to recover a judgement on the present case. There are new legal arrangements regarding presentation (production) of evidence in numbered 6100 Turkish Code of Civil Procedure differently than numbered 1086 Turkish Code of Civil Procedure. This article studies and researches these new legal arrangements relatively.

Keywords: *Evidence, Proof, Burden of Proof, Production of evidence, Right of call evidence.*

I. DELİL KAVRAMI

Delil kavramı, taraflarca mahkeme önünde getirilen uyuşmazlıkta ispatı gerekli olan veya bir başka ifade ile doğru olup olmadığı tartışmalı bulunan vakıaların gerçekleşip, gerçekleşmedikleri konusunda hâkimde kanaat yaratmak için başvurulmuş ispat araçlarıdır.¹

Medeni yargılama hukukunda delilin amacı, çekişmeli veya tartışmalı olan

¹ Ali Fuat Başgil, *Hukukta Beyyine Nazariyesi, Hukukun Ana Mesele ve Müesseseleri*, İstanbul, 1946, s.349; Ahmet Turgut Ertem, *Beyyine, Adalet Dergisi*, 1948/6, (s.741-750), s.741-742; Sabri Şakir Ansay, *Hukuk Yargılama Usulleri*, Bası 7, Ankara, 1960, s. 251-252; Bilge Umar, *İsbat Yükü Kavramı ve Bununla İlgili Diğer Bazı Kavramlar*, İÜHFİM., C.28, İstanbul, 1962, (s.790-798), s.791; Kemal Oğuz Şengün, *Hukuk Davalarında Delillerin Gösterilmesi*, AD., 1970, (s.190-204), s.191; İlhan Postacıoğlu, *Medeni Usul Hukuku*, 6. Bası, İstanbul, 1975, s.528; İbrahim Açıkan, *Delil*, ABD., 1975/4, (s.478-485), s.478; Necip Bilge/Ergun Önen, *Medeni Yargılama Hukuku Dersleri*, 3.Bası, İstanbul, 1978, s.492; Metin Tuluay, *Delil Anlaşmaları, Yayınlanmamış Doktora Tezi*, (tarihsiz), s.30; Bilge Umar/Ejder Yılmaz, *İsbat Yükü*, İstanbul, 1980, s.2; M. Akif Tutumlu, *Hukuk Yargılamasında Delil İkamelerinin Kapsamı, Şekli ve Zamanı*, TBBD., 1989/6, (s.924-934), s.924; Haluk Konuralp, *Medeni Usul Hukukunda İspat Kurallarının Zorlanan Sınırları*, Ankara, 1999, s.8-9; Baki Kuru, *Hukuk Muhakemeleri Usulü*, Altıncı Baskı, C.II, İstanbul, 2001, s.1966; Oğuz Atalay, *Medeni Usul Hukukunda Menfi Vakıaların İspatı*, İzmir, 2001, s.16; M. Akif Tutumlu, *Bilimsel Görüşler ve Yargıtay Kararları Işığında Medeni Yargılama Hukukunda Delillerin İleri Sürülmesi*, 4. Baskı, Ankara, 2007, s.21; Yavuz Alangoya/M. Kamil Yıldırım/Nevhis-Deren Yıldırım, *Medeni Usul Hukuku Esasları*, 7. Bası, İstanbul, 2009, s.294; Oğuz Atalay, *Delil Kavramı Üzerine*, Haluk Konuralp Anısına Armağan, C.I, Ankara, 2009, (s.129-137), s.130; Hakan Pekcanitez/Oğuz Atalay/Muhammet Özkes, *Hukuk Muhakemeleri Kanunu*, 10.Bası, Ankara, 2011, s.412-413.

olayların meydana gelişi ve kapsamı hakkında hâkimi ikna etmektir.²

HUMK.md.238/1 hükmü gereğince, “ Delil, davanın haline tesir edebilecek münazaalı hususları ispat için ikame olunur.” şeklinde tanımlanmıştır.

Bu konuda yeni 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun, “*İspatın Konusu*” üst başlığı altında yer alan md. 187/1 hükmü ise, “*İspatın konusunu tarafların üzerinde anlaşamadıkları ve uyuşmazlığın çözümünde etkili olabilecek çekişmeli vakıalar oluşturur ve bu vakıaların ispatı için delil gösterilir.*” şeklindedir.

Kanunun bu düzenlemesi çerçevesinde, mahkemeye getirilen somut bir ihtilafta, uyuşmazlık taraflarının üzerinde anlaşamadıkları ve uyuşmazlığın çözüme kavuşturulmasında etkili olabilecek çekişmeli olan vakıaların ispat edilmesi için, delil ikame edilmesi gerekmektedir. Bir davada uyuşmazlığın taraflarınca ileri sürülen iddia ve savunmalar, bazı vakıalara dayanacaktır. Buna göre, delil ikamesinin konusu, prensip olarak çekişmeli olan vakıalarıdır. Bu vakıalar, taraflar arasında çekişmeli olduğu ve ileri sürülen vakıaların doğruluğu tartışmalı bulunduğu hallerde, ispat edilmek gerekecektir. Dolayısıyla, taraflarca mahkemeye getirilmiş olan vakıalar hakkında delil istenebilecektir. Bununla birlikte, bu vakıalar, taraflarca birlikte ileri sürülmüşse veya bir taraf iddiada bulunmasına karşın, hasım taraf inkar etmeyip ikrar etmiş ise, bu durum da o vakıa, artık çekişmeli olmaktan çıkacaktır (HUMK.md.238/2, HMK.md.187/2).

II. DELİLİN KONUSU

Somut bir olayda, iki taraf arasındaki uyuşmazlık konusu olan nokta, bir hukuk kuralı veya örf ve adet kuralının yorumu veya uygulanmasından kaynaklanabileceği gibi, bir vakıanın vuku bulup bulmadığına ilişkin de olabilecektir. Böyle bir durum karşısında hâkim; birinci halde, hukuk kuralı için, ikinci halde ise, vakıanın ispat edilmesi için delil ibraz edilmesini isteyecektir. Buna göre; delilin konusu, bir hukuk kuralı veya örf ve adet kuralı ya da bir hukuki vakıa veya hukuki ilişkidir. Delilin konusunun hukuk kuralı veya örf ve adet kuralı olup olamayacağı hususu doktrinde tartışmalıdır. Doktrinde bazı hukukçular, hukuk kurallarının bazı hallerde, delilin konusu olabileceğini ileri sürmektedir.³ Kural olarak, hukuk kurallarının ispatına gerek yoktur. Çünkü hâkim, somut olaya uygulanacak olan hukuk kurallarını re’sen araştırıp, uygulamakla yükümlüdür. Bununla birlikte, somut olaya yabancı bir hukuk kuralının uygulanması gerektiğinde ve taraflardan biri, bu yabancı hukuk normunun varlığını ileri süre-

² Şengün, s.191.

³ Başgil, s.350; Ansay, 252; Pekcanitez/Atalay/Özekes, s.413. Aksi fikirde Bkz. Kuru (C.II), s.1967; Tutumlu (Delillerin İleri Sürülmesi); Tutumlu (Delil İkamesinin Kapsamı), s.924; Alangoya/Yıldırım/ Deren-Yıldırım, s.308.

rek, uygulanmasını talep ettiği takdirde, bunu ispat etmek zorundadır.⁴ Eğer ispat edemez ise, Türk kanunları gereğince karar verilecektir (HMK.md.33). Bu bağlamda delil konusunun kapsamı içine yabancı bir hukuk normunun yorumunun veya ispatının dâhil olması kural olarak bir istisna teşkil etmektedir.⁵ Aynı şekilde, somut olayda uyuşmazlığın taraflarından biri, örf ve adet (MK.md.1) kurallarına dayanıyorsa, bu durumda dayandığı örf ve adet kuralını ispat etmekle yükümlüdür.⁶ Bu istisnai hallerin dışında, bir davanın kazanılması veya kaybedilmesi, kanunda düzenlenmiş olan koşul vakıalara uygun somut vakıaların ispat edilmesine bağlı bulunmaktadır.⁷ Deliller vasıtasıyla ispat edilmesi gereken hususlar, vakılardır. Vakıalar ise, uyuşmazlığa konu edilen hukuki olaylar veya ilişkilerdir.⁸

III. DELİL İKAME (GÖSTERME) ve DELİL (İKAME) GÖSTERME YÜKÜ

Delil ikamesi, bir davada uyuşmazlık taraflarının kendi iddialarını dayandırdıkları vakıaların doğru olduğunu veya karşı tarafın ileri sürdüğü savunmaların doğru olmadığını ispat ederek netice elde edilmek ve böylelikle aleyhe verilebilecek bir hükmü engelleyebilmek amacıyla çekişmeli vakıalar hakkında delil ikame ederek yerine getirdikleri usuli bir faaliyeti ifade etmektedir.⁹

Delil gösterme yükü, taraflardan birinin mahkeme tarafından kendisi aleyhine verilmesi olası bir hükmü önlemek amacıyla, delil göstermek suretiyle ileri sürdüğü iddia hakkında yeterli ölçüde kanaat oluşturma yükü olarak da tarif edilmektedir.¹⁰ Diğer bir ifade ile delil ikamesi; uyuşmazlık konusu hakkında, mahkemeyi kanaate ulaştıracak olan bilgilerin taraflarca mahkemeye sunulması suretiyle, hâkimin zihninde vakıaların yeniden canlandırılmasına etki etmektedir.¹¹ Bir başka anlatımla, taraflar arasındaki uyuşmazlık konusu vakıa, zaman açısından davanın açılmasından önce gelmektedir. Taraflar arasındaki uyuşmaz-

⁴ Başgil, s. 350; Ansay, s. 252.

⁵ Başgil, s.351.

⁶ Kuru (C.II), s.1967; Atalay, s.20. Doktrinde Alangoya'ya göre, örf ve adet kuralları da hukuk kuralları niteliğinde olduğu için, burada hâkimin görevi gereği re'sen uygulamak durumunda olacağı bu kuralların tespit edilmesi için, bilirkişi incelemesine müracaat etmesi mümkündür. Ayrıca bu konuda hâkim, uyuşmazlığın taraflarından da delil getirmelerini isteyebilir (Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, s.309).

⁷ Pekcanitez/Atalay/Özekes, s.412.

⁸ Kuru (C.II), s.1967; Tutumlu (Delillerin İleri Sürülmesi), s.21; Tutumlu (Delil İkamemesinin Kapsamı), s. 924.

⁹ Umar/Yılmaz, s.32; Konuralp, s.9; Pekcanitez/Atalay/Özekes, s.439.

¹⁰ Bu konuda Bkz. Umar/Yılmaz, s.34; Pekcanitez/Atalay/Özekes, s.440.

¹¹ Mehmet Kamil Yıldırım, *Medeni Usul Hukukunda Delillerin Değerlendirilmesi*, İstanbul, 1990, s.138. Bu konuda ayrıca Bkz. M. Kamil Yıldırım, *Teksif ve Sözlülük İlkeleri Açısından Yargılama Usulleri Hakkında Düşünceler*, Prof. Dr. Ergun Önen'e Armağan, İstanbul, 2003, (s. 467-491), s.484 vd.

lık, yargıya başvuru dışında kalan yollar ile çözümlenemediği takdirde, dava yoluna gidilecektir. İşte böyle bir durumda mahkeme önüne gelen, uyuşmazlığın esasını meydana getiren somut olayın gerçekleşmiş olduğunun belirlenebilmesi, artık geçmişte kalan vakıaların mahkemede yeniden canlandırılması, temsil edilmesi gerekmektedir.¹² Bu şekilde dava açıldığı tarihte, geçmişte kalan olayın hâkimin zihninde yeniden canlanabilmesi, ancak tarafların dava dosyasına getirdikleri deliller ışığında açıklığa ve aydınlığa kavuşabilecektir.

Bir davada, somut olaya bakan hâkimin bir vakıanın doğru olduğuna dair kanaat getirmesini sağlayarak inandırmak, ancak o vakıanın doğruluğunu ispat etmek suretiyle mümkün olacaktır. Bu noktada, esasa ilişkin olaylar açısından ispata ilişkin ispat yükü kuralları, maddi hukuka ait bulunmaktadır. Buna karşılık, delil gösterme yükü ise, daima yargısal bir kavram olup¹³, ispatın nasıl ve ne şekilde yerine getireceği hususu, yargılama hukuku hukukunun alanına girmektedir.¹⁴ Zira delil gösterme yüküne ilişkin kurallar, taraflarca iddia edilen veya reddedilen vakıanın ispatının nasıl ve hangi deliller vasıtasıyla yapılabileceği konusunda sınırları çizen kurallar olup, bu kurallar aynı zamanda hâkimin delillerin değerlendirilmesi faaliyeti sırasında da bağlayıcı bir fonksiyonu üstlenmektedir.

İspat yükü ile delil ikame yükü kavramları, birbirlerinden farklı kavramlardır.¹⁵ 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu, 190.maddesinde “İspat Yükü”nü ayrı bir üst başlık altında özel olarak düzenlemiş bulunmaktadır. HMK.md.190 hükmüne göre,

“İspat yükü, kanunda özel bir düzenleme bulunmadıkça, iddia edilen vakıaya bağlanan hukuki sonuçtan kendi lehine hak çıkaran tarafa aittir.”¹⁶

Kanuni bir karineye dayanan taraf, sadece karinenin temelini oluşturan vakıaya ilişkin ispat yükü altındadır. Kanunda öngörülen istisnalar dışında, karşı

¹² Konuralp, s.10.

¹³ Umar, s.793-794; Umar/Yılmaz, s.32.

¹⁴ Umar, s.793-794; Umar/Yılmaz, s.32; Tutumlu (Delillerin İleri Sürülmesi), s. 23,25; Tutumlu (Delil İkametinin Kapsamı) s.925; Atalay, s.17; Üstündağ, s.613. Bu konuda ayrıca Bkz. Alangoya/ Yıldırım/ Deren-Yıldırım, s.310.

¹⁵ Umar/Yılmaz, s.34; Tutumlu (Delillerin İleri Sürülmesi), s.23; Tutumlu (Delil İkametinin Kapsamı), s.925; Atalay, s.17.

¹⁶ 6100 sayılı HMK. md.190/1 hükmünün Hükümet Gereçesi’ne göre, “Birinci fıkrada, ispat yükünün belirlenmesine ilişkin temel kural vurgulanmıştır. Buna göre, bir vakıaya bağlanan hukuki sonuçtan kendi lehine hak çıkaran taraf ispat yükünü taşıyacaktır. İspat yükünün belirlenebilmesi için önce ilgili maddi hukuk kuralındaki koşul vakıaların doğru bir şekilde tespit edilmiş olması ve buna uygun somut vakıaların ortaya konulmuş olması gerekir. Her bir vakıa bakımından kendi lehine hak çıkarma çerçevesinde ispat yükü kuralları belirlenir. Ancak kanunda özel olarak ispat yükünün belirlendiği hallerde, genel kurala göre değil, kanunda belirlenen şekilde ispat yükü belirlenecektir.”

taraf, kanuni karinenin aksini ispat edebilir.”¹⁷

Somut bir olayda çok defa ispat yükünü taşıyan taraf, o olay bakımından delil ikame etme yükünü de taşımaktadır. Fakat bu durum her zaman bu şekilde cereyan etmemektedir. Zira ispat yükü sabit olmasına rağmen, delil ikame yükü muhakemenin cereyanına ve hâkimin değerlendirmesine göre taraf değiştirmektedir.¹⁸

Örnek olarak, bazı hallerde somut bir olayda ispat yükünü taşıyan taraf, MK.md.3 hükmünde yer alan iyiniyet kuralına dayanabilir. Prensip olarak ispat yükü taşımasına rağmen, bu özel kural gereğince, olay ispat edilmiş sayılmaktadır. Bu defa, iyiniyetin yokluğu hakkında delil gösterme yükü karşı tarafa geçmektedir. Bu örnekte de görüldüğü üzere, ispat yükünde bir değişme olmamıştır. Diğer bir ifade ile ispat yükünü taşıyan taraf değişmemiştir. Ancak, delil ikame etme yükü yer değiştirmiştir.¹⁹

Buna karşılık, doktrinde bazı hukukçular ispat yükü ile delil ikame etme yükünü aynı anlamda kullanmaktadır. Özellikle bu konuda **Bilge/Önen**'e²⁰ göre, ispat yükünün dağılımında objektif iyiniyet kurallarının söz konusu olduğu hallerde; Kanun, ana kurala istisnalar getirmektedir. Buna göre, delili hangi tarafın göstermesi iyiniyet kurallarına uygun düşüyorsa, ispat külfetinin de o tarafa yüklenmesi doğru kabul edilmektedir. Diğer bir ifade ile iyiniyet kuralları veya hakkaniyet ilkeleri ispat yükünün tersine çevrilmesini gerektirmektedir.

Bir başka örnekte, bir satım sözleşmesinde borcun ifa edilmesini isteyen alacaklı-davacıya karşı; borçlu-davalı, davacı tarafın ileriye sürdüğü davanın temelini teşkil eden vakıaları inkâr ettiği takdirde; davacı taraf, davanın açılmasına neden olan vakıaları ispat yükü altına girmektedir. Davacı, kendi hakkının varlığına ilişkin olan vakıaları ispat ettiği takdirde, üzerine düşen ispat yükünü yerine getirmiş olacaktır. Bu durum karşısında borçlu-davalı, alacaklının alacağının mevcut olmadığı yönünde delil göstermek suretiyle alacaklının iddiasını çürütme imkânına sahip bulunmaktadır. Borçlu-davalının bu şekilde delil ikame ederek alacaklının iddiasını çürütmesi, onun ispat yükünü üstlendiği anlamını

¹⁷ 6100 sayılı HMK. md.190/2 hükmünün Hükümet Gerekçesi'ne göre, “İkinci fıkrada, karinelerin varlığı halinde ispat yükünün nasıl belirleneceği düzenlenmiştir. Karine söz konusu olduğunda, karine temeli ile karine sonucunu birbirinden ayırt etmek gerekir. Karineye dayanan taraf, sadece karine sonucunu ispat yükünden kurtulmuş olur, ancak karine temelini ispat etmek yükü altındadır. Bu durumu vurgulamak için, fıkrada açık düzenleme yapılmıştır. Kesin kanuni karineler dışında, karşı taraf karinenin aksini ispat edebilir. Fıkrada, özellikle aksini ispat kavramına yer verilmiştir. Zira, aksini ispat ve karşı farklı kavramlardır. Karine söz konusu olduğunda, karşı ispat faaliyetinden doğan değil, karine ile kabul edilen durumun aksini ispat etmek gerekir.”

¹⁸ Umar/Yılmaz, s.34. Aynı fikirde Bkz. Tutumlu (Delillerin İleri Sürülmesi),s23; Tutumlu (Delil İkamisinin Kapsamı), s.925.

¹⁹ Umar/Yılmaz, s.34.

²⁰ Bilge/Önen, s.502.

taşınamaktadır. Fakat bununla birlikte, delil ikame etme yükü taraf değiştirmiştir.²¹

Yukarıdaki açıklamalarda da belirtildiği üzere; delil ikamesi, taraflardan birinin mahkeme tarafından kendi aleyhine verilmesi olası bir kararı önlemek amacıyla, ileriye sürdüğü iddiasını hâkime inandırmak için yerine getirdiği bir ödevdir. Bu bağlamda tarafların mahkeme önüne getirilen bir uyuşmazlıkta delil ikame etmemeleri veya delil ikame etmelerine rağmen, bu faaliyetlerinin başarılı olmamasının müeyyidesi, bu faaliyete mecbur edilmek değil, sadece ulaşılmak istenen usuli hedefi elde edememek veya bunun aleyhe yarattığı sonuçlarına katlanmaktır. Bu bağlamda delil ikame yükü, tarafların omuzlarına yüklenen gerçek anlamda usuli bir yük olarak ortaya çıkmaktadır.²²

Bu konuyla ilgili olarak, somut bir olayda tarafların mahkeme önüne getirdikleri ve ileri sürdükleri vakıaların ispatı için, delil ikame edememeleri ve delil ikame edilmesine rağmen, olayın hukuk normunun uygulanmasını mümkün kılacak şekilde ispat edilmemesi halinde, davaya bakan hâkim, yine de bu dava hakkında bir karar vermekle görevlidir. Ancak böyle bir durum karşısında hâkimin, somut olayda ileri sürülen vakıaların ispatı için, ikame edilen delillerin ispatı sağlayamaması ve bir kanaat yaratılamaması sonucu, diğer bir deyimle *ispatsızlık* (non liquet) halinde, ne şekilde karar vermesi gerekecektir? İspatsızlık halinde davaya bakan hâkim, ispat yükü kendisine düştüğü halde, bunu yerine getirememiş olan tarafın aleyhine karar verecektir.²³ *Umar/Yılmaz'a*²⁴ göre, ispat yükü, *ispatsızlığın* riskidir. *Atalay'a*²⁵ göre ise, belirli somut bir olayın vuku bulup, bulmadığının anlaşılabilmesi, belirsizlik taşıması halinde, hâkimin aleyhte vereceği bir hüküm ile karşı karşıya kalma tehlikesidir. İşte bu nedenle de uyuşmazlık tarafının delil ikame etmesi, mahkeme önüne getirilen bir davada kendisi aleyhine *ispatsızlık* (non liquet) sonucunun gerçekleşmemesi için, delil ikame etme yükünü ifade etmektedir.²⁶

Doktrinde, ispat yükü kavramı *objektif ispat yükü*, delil ikame yükü kavramı ise, *sübjektif ispat yükü* isimleri altında ifade edilmektedir.²⁷ Delil ikame yükü kavramı da *soyut ve somut delil ikame yükü* olarak ikili bir ayrıma tabi tutulmaktadır. *Soyut delil ikame yükü*, mevcut bir davanın cereyanına bağlı kalmaksızın, taraflardan birinin mahkemenin aleyhe bir hükmü ile karşı karşıya gelme tehlikesini önlemek üzere, belli bir koşul vakıa unsuru hakkında delil

²¹ Umar/Yılmaz, s.34-35; Tutumlu (Delillerin İleri Sürülmesi), s.23; Tutumlu (Delil İkamemesinin Kapsamı), s.925-926.

²² Atalay, s.17.

²³ Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, s.309; **Abdurrahim Karşlı, Medeni Muhakeme Hukuku, 3. Baskı, İstanbul, 2012**, s.551.

²⁴ Umar/Yılmaz, s.34-35,37.

²⁵ Atalay, s.9.

²⁶ Umar/Yılmaz, s.34; Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, s.309, dn.35.

²⁷ Atalay, s.9,18.

ikame etmek yükü olarak tarif edilmektedir. Bu yük, prensip olarak objektif ispat yükü kurallarına göre dağıtılmaktadır.²⁸ Buna karşılık **somut delil ikame yükü** ise, hâkimin uyuşmazlığın konusu olan vakıalar hakkında belli ölçüde bilgi sahibi olduğu davada, dava dosyasına ikame edilen delillerin durumuna göre, (bilhassa karşı ispat faaliyeti açısından) taraflardan hangisinin delil ikame etmeye davet edileceği konusu ile ilintilidir. Somut delil ikame yükü, delillerin değerlendirilmesi faaliyetine bağlı olduğu için, taraflar arasında yer değiştirmesi mümkündür. Bu sebeple somut delil ikame yükü, ispat yükü kurallarıyla ilgili değildir. Delil ikame yükü, bir üst kavram olarak, hem soyut hem de somut delil ikame yükünü kapsamına almaktadır. Dolayısıyla uyuşmazlığın her iki tarafına da isabet edebilecek bir yük olduğu belirtilmek istenmiştir.²⁹

IV. DELİLLERİN İKAMESİ KONUSUNDA ÖNGÖRÜLEN DÜZENLEMELER

1. GENEL OLARAK

Özel hukuktan kaynaklanan ihtilaflara ilişkin olarak uygulama alanı bulan medeni yargıda, uyuşmazlıklarını mahkeme önüne getiren tarafların, iddia ve savunmalarının dayanağını meydana getiren vakıaları ve bunların delillerini hazırlama ve bildirme yükümlülükleri bulunmaktadır.

Medeni Muhakeme hukukunda kural olarak, delillerin ikamesi davanın derdestliğinden sonra meydana gelmektedir. Ayrıca delil, ikame edilen davada lehe karar alabilmek açısından, bir vakıanın ispatına ihtiyaç duyulmasından sonra ikame edilecektir.³⁰ Bu doğrultuda delil ikamesi, mahkemenin hükmüne esas alabilmesi için önemli olan ve ispata muhtaç bulunan vakıalar hakkında yerine getirilecektir.³¹

Medeni yargılama hukukunda, dava malzemesinin taraflarca getirilmesi ilkesi, delilleri de kapsamına almaktadır. Dolayısıyla kural olarak, maddi bir vakıanın ispatı için gerekli olan deliller uyuşmazlığın taraflarınca davaya getirilmelidir. Dava malzemesinin taraflarca getirilmesi ilkesinden hareketle, hâkim bizzat delil toplayamaz (Kadastro Kanunu md.30/2). Zira delil ikamesi, uyuşmazlığın taraflarına ait bir faaliyettir. Bu bağlamda hâkim ancak bir hususun ispatı için davacı veya davalı taraftan delil isteyebilir. Kanun'un öngördüğü belli istisnalar dışında hâkim resen delillere başvuramaz.³² Bir başka ifade ile hâkimin taraflardan delil sormaya yetkisi bulunmakla birlikte, belli bir delili hatırlatma yetkisi yoktur.

²⁸ Atalay, s.18.

²⁹ Atalay, s.18.

³⁰ Üstündağ, s.589.

³¹ Üstündağ, s.594.

³² Şengün, s.192; Açıkan, s.481.

2. DELİLLERİN İKAMESİ

Türk hukukunda, uyuşmazlığın taraflarının iddia ve savunmalarının dayanağı olan maddi vakıaları ve bunların delillerini hazırlama ve bildirme yükümlülükleri bulunmaktadır. Bu yükümlülük, yargılama hukuku sisteminde kabul edilen taraflarca hazırlama ilkesinin sonucudur. Medeni yargılama hukukunda bu ilke delilleri de kapsamı içine almaktadır. Bu doğrultuda prensip olarak deliller, muhakemeye davanın taraflarınca getirilmektedir.³³ Delil ikamesi (Beweisufnahme), mahkemeye ve taraflara, vakıa hakkındaki şüphelerini ortadan kaldırma imkânı vermektedir. Hâkim, somut olay hakkında karar verebilmek için, kendisini kanaate ulaştıracak bilgileri delil ikamesi aracılığı ile temin etmektedir.³⁴

Delil ikamesi kavramı aynı zamanda uygulamada tarafın delil göstermesi anlamında da kullanılmaktadır.³⁵

a. Kanuni Düzenleme

6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu “**Dava Dilekçesinin İçeriği**” üst başlığı altında md. 119 hükmünün (e) bendi “*Davacının iddiasının dayanağı olan bütün vakıaların sıra numarası altında açık özetleri*” nin, (f) bendi ise, “*İddia edilen her bir vakıanın hangi delillerle ispat edileceği*” nin dava dilekçesinde yer alması gereken unsurlar arasında saymış bulunmaktadır. Benzer şekilde 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun “**Cevap Dilekçesinin İçeriği**” üst başlığı altında yer alan md.129 hükmünün (d) bendi, “*Davalının savunmasının dayanağı olan bütün vakıaların sıra numarası altında açık özetleri*” nin, (e) bendi ise, “*Savunmanın dayanağı olarak ileri sürülen her bir vakıanın hangi delillerle ispat edileceği*” hususunu cevap layihasında yer alması gereken unsurlar arasında zikretmiştir.

Bunun yanı sıra 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu, 1086 Sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu’ndan farklı olarak, HMK.md.194 hükmünde “**Somutlaştırma yükü ve delillerin gösterilmesi**” üst başlığı altında şu düzenlemeye yer vermiştir. Buna göre, “*Taraflar, dayandıkları vakıaları, ispata elverişli şekilde somutlaştırmalıdır.*”

Tarafların, dayandıkları delilleri ve hangi delilin hangi vakıanın ispatı için gösterildiğini açıkça belirtmeleri zorunludur.”

Bu yasal düzenlemeden de anlaşılacağı üzere, kanun koyucu gerek dava dilekçesi gerek cevap layihası açısından *delillerin nelerden ibaret olduğunun ya-*

³³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için Yıldırım (Delillerin Değerlendirilmesi), s.138 vd; Alangoya/Yıldırım/ Deren-Yıldırım, s.287, dn.16.

³⁴ Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, s.288.

³⁵ Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, s.288.

zılması ile yetinmemiş, HMK.md.194 hükmü aracılığı ile uyuşmazlık taraflarına hangi delilin, hangi vakıanın ispatı için gösterildiğinin açıkça belirtme zorunluluğunu bir başka deyimle somutlaştırma yükümü getirmiştir. Bu durumda doktrinde de ifade edildiği üzere, 1086 Sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nda yer alan düzenlemeye göre daha kesin olan bir düzenleme getirilmiştir.³⁶

b. Delillerin Hasredilmesi

aa. Kavram

Medeni yargılama hukukunda bir tarafın, ispat etmekle yükümlü olduğu bir vakıayı kanıtlamak için bütün delillerini göstermesine ve bunun dışında başka bir delili bulunmadığını bildirmesine *delillerini hasretmesi* denilmektedir.³⁷

Türk hukukunda delillerin hasredilmesi meselesi, her zaman tartışmalı konulardan biri olmuştur. 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun yürürlükte olduğu dönemde bu konuda bir görüşe³⁸ göre, çabukluk, basitlik ve ucuzluk prensipleri şeklinde ifade edebileceğimiz usul ekonomisi ilkesinin bir sonucu olarak hâkimin taraflara delillerini göstermeleri için süre vermeden evvel, hangi vakıaları hangi deliller ile bildirmeleri ve bu şekilde delillerini hasretmelerinin istenmesinin uygun olacağı ileri sürülmüştür.

Buna karşılık doktrinde temsil edilen diğer bir görüşe³⁹ göre, hakimin taraflardan delillerini hasretmelerini istemesi, HUMK.md.244 hükmündeki kurala ve usulün amacına tamamen aykırı niteliktedir. Delillerini parti parti ileri sürerek muhakemeyi sürüncemede bırakmak isteyen tarafların bu niyetlerini engellemek için, usulün amacını ve kanun hükümlerinin yerine getirilmesini ihmal etmenin söz konusu olamayacağı ve buna bağlı olarak yargılamanın şekli yürütümünün hakime ait olacağını gösteren HUMK.md.77 (HMK.md.30) hükmüne dayanılmasının da yerinde olmayacağı savunulmuştur.

Yargıtay'ın bu konudaki yaklaşımı ise şu şekildedir. Temyiz Mahkemesinin içtihatlarına göre, tarafların delillerini hasretmesi halinde, bu deliller dışındaki deliller ile ispat mümkün olmayacak, hakim de HUMK.md.75/3 hükmünde yer alan yetkisini kullanamayacaktır. Buna karşılık, eğer bu şekilde delillerini hasretme durumu söz konusu değilse, hakimin HUMK.md.244 hükmünden hareket ile ibraz ve beyan edilen delillerin dinlenmesi ve incelenmesinden sonra, iki taraftan her birinden yeni delil ibraz ve ikame etmesini isteyebileceği kabul edilmiştir.⁴⁰

³⁶ Karşlı, s. 488.

³⁷ Kuru (C.II), s.2026.

³⁸ Kuru (C.II), s.2026.

³⁹ **Yavuz Alangoya, Medeni Usul Hukukunda Vakıaların ve Delillerin Toplanmasına İlişkin İlkeler, İstanbul, 1979, s.173.**

⁴⁰ Alangoya, s.171.

bb. 1086 sayılı HUMK ve 6100 sayılı HMK Bakımından Delillerin Hasredilmesi

1086 Sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun yürürlükte olduğu dönemde, HUMK.md.179/ b. 3 hükmünde yer alan *delillerin nelerden ibaret olduğu* şeklindeki ifade doktrinde hukukçular arasında farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Doktrinde bu konu ile ilgili olarak ileri sürülen bir görüş⁴¹, HUMK.md.179/ b. 3 hükmündeki “*Davacının iddiasının dayanağı olan bütün vakıaların sıra numarası altında açık özetleri ve delillerinin nelerden ibaret olduğu*” ifadesinin lafzi yorumundan hareketle, davacının dava dilekçesi ile delillerini hasretmiş olacağını ve aynı şekilde HUMK.md.195/1 hükmü ile de davalı tarafın delillerini cevap layihası ile hasretmiş olacağını kabul etmektedir.⁴² Bu görüşe göre; delillerin hasredilmesi, bir tarafın iddiasını ispat etmekle yükümlü olduğu vakıanın ispatı için bütün delillerini göstermesi ve bundan başka delili olmadığını bildirmesidir.⁴³ Bu bağlamda çabukluk, basitlik ve ucuzluk ilkesinin bir neticesi olarak, hâkimin taraflara delillerini ibraz etmeleri için süre vermeden önce, iddia ve savunmalarını hangi deliller ile ispat edeceklerini bildirmelerini ve delillerini hasretmelerini istemesi yerinde olacaktır.⁴⁴

Bu konu ile ilgili olarak savunulan bir diğer görüşe göre⁴⁵, HUMK.md.179/ b. 3 hükmündeki “*Davacının iddiasının dayanağı olan bütün vakıaların sıra numarası altında açık özetleri ve delillerinin nelerden ibaret olduğu*” ifadesi ile anlaşılması gereken husus, delillerin yazılı olarak belirtilmesi olup, yoksa bunların dilekçeye raptedilerek ibraz edilmesi zorunluluğu değildir. Nitekim bu konuda HUMK.md.180 hükmü dava dilekçesi ile birlikte ibraz edilecek delillerin neler olduğunu düzenlemiştir.

Medeni yargılama hukukunda delillerin ibrazı konusundaki bir başka görüşe göre ise⁴⁶, dava dilekçesinin içeriğini düzenleyen HUMK.md.179 hükmünün 3.bendinde yer alan *ibaret* sözcüğü, Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu'na 3156 Sayılı Kanun ile getirilmiştir.Ancak kanun koyucunun dava dilekçesinde böyle bir ifadeye yer verirken, bunun paraleli olan cevap layihasını düzenleyen HUMK.md.195 ve 200 hükümlerinde aynı değişikliği yapmadığı ifade edilmiş-

⁴¹ Kuru (C.II), s. 2027.

⁴² Kuru (C.II), s. 2027. Bu konuda aynı görüşte Bkz. **Gültekin Nazlıoğlu, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununda 3156 Sayılı Kanunla Yapılan Değişiklikle Delillerin Bildirilmesi ve Toplanması, ABD. 1987, S.1, (s.5-11)**, s.5-6; Tutumlu (Delillerin İleri Sürülmesi), s.31; Tutumlu (Delil İkamesinin Kapsamı), s.927.

⁴³ Kuru (C.II), s. 2026.

⁴⁴ Kuru (C.II), s. 2026.

⁴⁵ Üstündağ, s.477.

⁴⁶ Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, s.225.

tir.⁴⁷ Buna bağlı olarak; davacının dava dilekçesine karşılık, davalının da cevap layihasında aynı paralel düzenlemenin yapılması gerektiğinden, burada kanun koyucunun iradesinin delillerin hasredilmesini amaçlamadığı ve Kanun'un bütünü içerisinde sadece tek bir sözcüğe dayanarak delillerin hasredildiği neticesine ulaşmanın usulün amacı ile de çeliştiğine işaret edilmiştir.

1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun yürürlükte olduğu dönemde, bizim de katıldığımız görüşe göre, HUMK.md.179/b.3 hükmünde, Kanun koyucu davacının dava dilekçesini hazırlarken, sadece uyuşmazlığa konu olan davada hangi somut vakıyı hangi delil ile ispat edeceğine ilişkin bir dökümün yapılmasını öngörmüştür. Aynı şekilde bu hükmü tamamlayan HUMK.md.180 hükmü ile de dava dilekçesinde sözü edilen deliller, davanın ikamesi sırasında davacı tarafın elinde bulunuyorlarsa, dava dilekçesine eklenecek mahkemeye verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu iki hüküm birlikte değerlendirildiğinde, kanun koyucunun delillerin hasredilmesi yönünde bir irade ortaya koyduğu sonucuna ulaşılamamaktadır.

Buna karşılık, 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda dava dilekçesinin içeriğini tanzim eden HMK.md.119 hükmünün (e) ve (f) bentlerini, ilk defa Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile kabul edilen "*Somutlaştırma yükü ve delillerinin gösterilmesi*" başlığı altında HMK.md.194 hükmü ile birlikte değerlendirdiğimizde, kanun koyucunun burada artık taraflara hangi vakıaların hangi deliller ile ispat edileceğinin genel bir dökümünü değil, tarafların aralarındaki uyuşmazlıkta dayandıkları vakıaları, ispata elverişli şekilde somutlaştırmaları ve buna binaen hangi vakıaları, hangi delil ile ispat edeceklerini kalem kalem açıkça belirtmeleri zorunluluğu getirdiği sonuca varmak mümkündür. Bu bağlamda 6100 sayılı Kanun ile getirilen düzenlemenin doktrinde de ifade edildiği üzere⁴⁸, bizi birinci görüşü doğru gösterecek şekilde, delillerin hasrını kabul ettiği sonucuna götürdüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Bu doğrultuda davacının dava dilekçesi, davalının cevap layihası ile cereyan eden muhakemede tarafların dayandığı somut vakıaları ispat etmek için, delillerinin ne olduğunu yazmaları, hangi delillere dayandığını belirtmeleri gerekli olup, genel ifadeler kullanarak delillerini açıklaması yeterli sayılmayacaktır.⁴⁹

Doktrinde somutlaştırma yükü, tarafların iddia ve savunma sebeplerini, ispat ve delil ikame faaliyetine temel teşkil edecek şekilde, münferit vakıaların bildirilmesi yoluyla kanunen veya usuli prensiplerin gerekli kıldığı ölçüde somut hale getirmeleri konusundaki usuli yük olarak tanımlanmaktadır.⁵⁰ Bu kapsamda

⁴⁷ 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun yürürlükte olduğu dönemde, davalının delillerini bildirmesi yönünden HUMK.md.195 ve 200.maddelerinin birlikte düşünülmesi gerektiği hakkında Bkz. Nazlıoğlu, s.9.

⁴⁸ Karşlı, s.489.

⁴⁹ Karşlı, s.489.

⁵⁰ Atalay, s.32-33. Somutlaştırma Yükü kavramı hakkında geniş bilgi için Bkz. Atalay, s.31 vd.

HMK.md.194 hükmünün 2. fıkrası, üzerinde çalıştığımız delillerin ikamesi konusyla yakından bağlantılıdır. Zira kanun koyucu HMK.md.194/2 hükmü aracılığıyla somutlaştırma yükünün deliller ile olan ilişkisini ortaya koymuştur. Çünkü dava açılırken davacı dava dilekçesinde; aleyhine ikame edilen davaya savunma yaparken davalı da cevap layihasında dayandıkları maddi vakıaların hangi deliller vasıtasıyla ispat edileceğini belirtmek zorundadırlar. Bir ispat aracı olarak delil ikame etmek, bir vakıanın doğru olduğunu kanıtlamaya yarayacaktır.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun dava dilekçesinin içeriği açısından 119.maddesinin (f) bendi ve cevap layihasının içeriği yönünden 129.maddesinin (e) bendinde yer alan, iddia edilen veya savunma olarak ileri sürülen vakıaların hangi delillerle ispat edileceği unsurlarının dilekçede yer almaması ve bununla bağlantılı olarak HMK.md.194 hükmünde öngörülen somutlaştırma yükünün yerine getirilmemesi halinde, bu eksikliğin müeyyidesi ne olacaktır?

Birinci halde, Hukuk Muhakemeleri Kanunu, HMK.md.119/ 2 hükmüne göre, *“Birinci fıkranın (a), (d), (e), (f) ve (g) bentleri dışında kalan hususların eksik olması hâlinde, hâkim davacıya eksikliği tamamlaması için bir haftalık kesin süre verir. Bu süre içinde eksikliğin tamamlanmaması hâlinde dava açılmamış sayılır.”* Diğer taraftan HMK.md.130 hükmüne göre ise, *“129 uncu maddenin birinci fıkrasının (a), (b), (c), (ç) ve (ğ) bentlerinin cevap dilekçesinde eksik olması hâlinde, bunun giderilmesi için hâkim tarafından bir haftalık süre verilir; eksikliğin bu süre zarfında da giderilmemesi hâlinde cevap dilekçesi verilmemiş sayılır.”*

Bu duruma göre ilk olarak, HMK.md.119/2 hükmü, (f) bendinde öngörülen unsurun dava dilekçesinde eksik olması halinde, bu noksanlığın tamamlanmasını bir haftalık kesin süre verilmesinin dışında tutmuştur. Öte yandan, HMK.md.130 hükmünün (e) bendinde düzenlenen hususun cevap layihasında eksik olması durumunda, eksikliğin giderilmesi de bir haftalık kesin süre dışında tutulmuştur. Buna göre, yasa hükümlerinde ayrı ayrı sayılarak belirtilenlerin dışında kalan unsurlar için unsurlarda eksiklik olması halinde, hâkim taraflara bir haftalık kesin süre veremeyecektir.

İkinci olarak, HMK.md.194 hükmünde öngörülen somutlaştırma yükünün yerine getirilmemesi durumunda bunun yaptırımının ne olacağı Kanunda açıklanmış değildir. Bu durumda, somutlaştırma yükünün yerine getirilmemesi dava dilekçesinin içeriğini düzenleyen HMK md.119 ve cevap layihasının muhtevasını tanzim eden md.129 hükümlerindeki müeyyidelere mi tabi olacak yoksa usul hukukunun başka bir müessesesi mi söz konusu edilecektir?

HMK.md.194 hükmüne ait Hükümet Gerekçesi incelendiğinde, bu yeni yasal düzenlemenin ikili bir amaç izlediği vurgulanmıştır. Buna göre, bir taraftan dilekçelerde ispat hukukunun genel hükümleri çerçevesinde temel bir kavrama yer verilmesi gerekliliğinin yanı sıra diğer taraftan da uygulamada somut vakıalara dayanmadan genel geçer ifadelerle davalının açılıp yürütülmesinin önüne

geçilmesi amaçlanmıştır. HMK.md. 194/1 hükmü yönünden Hükümet Gerekçesi'nde, tarafların haklarını dayandırdıkları hukuk kuralının aradığı koşul vakıalara uygun, somut vakıaları açıkça ortaya koymaları, bu vakıaların somut olarak ileri sürülmesinin ilgili taraf için bir yük olduğu ve bu yükü yerine getirmeyen tarafın da sonuçlarına katlanacağı öngörülmüştür. Ancak Hükümet Gerekçesi'nde yer alan bu açıklamaya rağmen, mevcut hüküm somutlaştırma yükünün yerine getirilmemesinin yaptırımının ne olacağını belirtmemiştir.

HMK.md.194/2 hükmü açısından ise, Hükümet Gerekçesi'nde somutlaştırma yükünün deliller ile ilişkisinin ortaya konulduğuna dikkat çekilerek, dava açılırken ve cevap dilekçesi verilirken tarafların, dayandıkları vakıaların hangi deliller ile ispat edeceklerini belirtmek zorunda olduklarına işaret edilmiştir. Buna bağlı olarak uygulamada, tarafların iddia veya savunmada bulunurken, yeterli araştırma yapmadan vakıalar ileri sürdükleri veya bunların delillerini ortaya koymadan dilekçeler verdikleri görüldüğü ve bundan bahisle özellikle dava malzemesinin taraflarca hazırlama ilkesinin geçerli olduğu davalarda, mahkemenin yargılamayı doğru yürütebilmesi ve makul bir süre içinde karar verebilmesi için, hangi delili, hangi vakıanın ispatı için kullanılacağını belirtilmesi ile mümkün olacağı belirtilmiştir.

Doktrinde *Atalay*⁵¹, somutlaştırma yükünün yerine getirilmemesinin, usule ilişkin bir işlemin ihmal edilmesi sebebiyle, aleyhe hüküm verilmesi şeklinde usuli bir olumsuzluğa katlanma tehlikesi yaratacağını ileri sürmektedir. Yazara göre, somutlaştırma yükünü yerine getirmeme sonucu, iddia veya savunma olarak getirilen vakıa ve buna bağlı delillerin ispata elverişli kabul edilmemesi ve buna binaen belirsiz kalması nedeniyle ispat yükü kuralları gereğın ileri sürülen talebin reddedilmesi yönünde olacaktır.

Buna karşılık doktrinde *Umar*⁵² ise, 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile yeni bir düzenleme olarak HMK.md.194 hükmünde yer alan somutlaştırma yükünün uygulama açısından ciddi bir faydasının görülemeyeceği düşüncesini paylaşmaktadır. Yazara göre, özellikle deneyimli vekilleri olan taraflar, dilekçelerinde muhakemenin ileri aşamalarında iddia/savunmanın değiştirildiği veya genişletildiği itirazı ile karşılaşmamak için iddialarının veya savunmalarının dayanak noktalarını mümkün olduğunca geniş anlamli ifadeler ile açıklama yoluna gidecektir. Bu bağlamda hakim HMK.md.31 hükmünün kendisine verdiği yetkiden hareketle, iddia veya savunmanın somutlaştırılması ve sınırlandırılmasının temini için somut olayda belirsizlikleri ortadan kaldıracı açıklamalar isteyecektir.⁵³

⁵¹ Atalay, s.36.

⁵² **Bilge Umar, Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi, Ankara, 2011, s.564.**

⁵³ Umar, s.564 vd.

Bu konu ile ilgili olarak *Karslı*'ya göre⁵⁴, dava dilekçesi açısından HMK.md.119 / (e), (f) ve cevap layihası bakımından HMK.md. 129/ (d), (e) bentlerinin müeyyideleri ağırdır. Aynı şekilde, HMK.md.194 hükmünde öngörülen tarafların somutlaştırma yükünün eksik kalması dilekçelerin reddi sebebi sonucu doğurmamalıdır. Netice olarak, hâkim bu eksikliği makul bir süre içerisinde kanunun kendisine tanıdığı yetki gereğince, davanın aydınlığa kavuşturulması ve ispat mükellefiyetini yerine getirilmesini sağlayıcı şekilde tamamlamalıdır.

Fikrimizce, medeni yargılama hukukunda muhakemenin başlamasını sağlayacak olan dava dilekçesi ve cevap layihasının hangi unsurları taşıması gerektiği, bunların hangilerini zorunlu olduğu ve eksiklikleri halinde hangi, müeyyideye tabi olduğu Kanun'da düzenlenmiştir. Dolayısıyla Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun dava dilekçesi ve cevap layihası açısından olmazsa olmaz olarak nitelendirilebilecek unsurlarının eksikliği, dilekçelerin usuli bir hükümle reddedilmesine neden olacak niteliktedir. Çünkü bu unsurların davanın başında (dava dilekçesi ve cevap layihasının teatisi sırasında) tamam olması gerekmektedir. Bununla birlikte bu aşamada henüz davanın esasına girilmiş değildir. Nitekim yazılı muhakeme usulüne göre, layihalar teatisi aşaması (dava dilekçesi, cevap layihası, ikinci dilekçeler) tamamlandıktan sonra ancak ön inceleme safhasına geçilebilecektir. Dolayısıyla bu safha tamamlanıncaya kadar da duruşma yapılmayacaktır. Bu sebeple hâkim de ön inceleme tarafların mahkeme önüne getirdikleri vakıaların ispata elverişli olup olmadıklarını ya da dayandıkları delillerin hangi vakıanın ispatı için getirildiğini inceleme yapma durumunda değildir. Buna bağlı olarak, tarafların HMK.md.194 hükmü anlamında somutlaştırma yükünü yerine tam anlamıyla yerine getirip getirmediği veya ne derece yerine getirdikleri henüz davanın başlangıcında (dava dilekçesi ve cevap layihasının tebliği sonunda) belli olmayacaktır. Bu noktadan hareketle, muhakemenin ilerleyen safhalarında, tarafların vakıaları ispata ve bu vakıaları hangi delillerle kanıtlayacaklarına dair somutlaştırma yükünü, HMK.md.194 hükmüne ilişkin Hükümet Gereğesi'nde de söz edildiği üzere, genel geçer ifadelerle yer vererek, somut hale getirmemeleri halinde, mahkemenin bu durum karşısında izlemesi gereken usuli prosedür ne olacaktır?

Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, hâkimin dava dosyası ile esas münasebeti ön inceleme aşamasında (HMK.md.137-140) vaki olacağından, HMK.md.194 anlamında dilekçede somut hale getirilmemiş olan vakıa ve deliller ile ilgili olarak, HMK.md.31 hükmünde öngörülen aydınlatma yükümlülüğü çerçevesinde, mahkemece süre verilerek suretiyle bu eksikliğin tamamlanması istenmelidir.

Yargılama hukukunun önemli özelliklerinden biri de, davaların uzun süre sürüncemede kalmasını önlemek ve kısa zamanda sonuçlanmasını sağlamaktır.

⁵⁴ Karslı, s.490.

Bunu yerine getirmek için, muhakeme kanunları usuli işlemlerin belli zaman kesitleri içinde yapılmasını gereğini düzenleme ihtiyacı duymuştur.⁵⁵ Nitekim davaların belirli bir düzene göre ve mümkün olduğu kadar hızlı bir şekilde görülmesi amacıyla belirli süre sınırlamalarının konulması usul ekonomisi (HMK.md.30) ve teksif ilkesinin⁵⁶ yanı sıra aynı zamanda Anayasa'nın da kabul ettiği bir emirdir (AY.md.141).⁵⁷

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda süreler ile ilgili yasal düzenlemeler ya kanun tarafından belirlenmiş olan kanuni süreler veya hakim tarafından tayin edilen süreler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (HMK.md.90). Diğer taraftan kanun koyucu süreler ile ilgili olarak HMK.md.94 hükmünde, Kanunun belirlediği sürelerin kesin olduğunu, buna karşılık hâkimin tayin ettiği süreler bakımından ise, hakimin tayin ettiği sürenin kesin olduğuna karar verebileceğini; aksi halde, belirlenen süreyi geçirmiş olan tarafın yeniden süre isteyebileceğini, bu şekilde verilecek ikinci sürenin kesin olduğunu ve yeniden süre verilemeyeceğini düzenlemiştir. Bu bağlamda, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun md. 194 hükmü kapsamında, taraflar dilekçelerinde somutlaşma yükümünü usulüne uygun olarak yerine getirmedikleri takdirde, bu hususun yaptırımının ne olacağı kanunda net bir şekilde açıklanmadığına ve eksikliğin tamamlanmasına ilişkin olarak Kanun'da kesin süre verilmesi de öngörülmediğine göre, hâkim bu noksanlığın giderilmesini ön incelemeye hazırlık aşamasında, HMK.md.94/2 gereğince bizatihi kendisi süre vererek yerine getirecektir.

Fikrimizce, tarafların dilekçelerinde dayandıkları vakıaları ispata elverişli şekilde somutlaştırmamaları, dayandıkları delilleri ve hangi delilin hangi vakıanın ispatı için gösterildiğini açıkça belirtmemeleri halinde, hakimin bu eksikliğin giderilmesi için HMK.md.94/2 hükmü gereğince vereceği süre, kesin süre niteliğinde olmalıdır. Zira kesin sürenin amacı, davaların uzun süre elde kalmasına mani olmak ve yargılama aşamasında verilen ara kararlarının ciddiyet ve özenle yerine getirilmesini sağlamaktır.⁵⁸ Bu sebeple davanın en kısa zamanda sonuçlanması, hem taraflara hem de adaletin sağlanması menfaatine hizmet edecektir.⁵⁹

⁵⁵ Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, s.167.

⁵⁶ Medeni yargılama hukukunun önemli prensiplerinden biri olan teksif ilkesine göre, taraflar bütün iddia ve savunmalarını belirli bir usul kesitine kadar ileri sürmelidir. Bu usul kesitinden sonra ileri sürülen dava malzemeleri kural olarak mahkeme tarafından kabul edilmemelidir. Usul ekonomisi ile de yakından bağlantılı olan bu ilkenin amacı, davaların gereksiz yere ve kötüniyetle uzatılmasına engel olmaktır. (Pekcanitez/Atalay/Özekes, s.250; Üstündağ, s.252 vd.; Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, s.185-186; Karşlı, s.324-325).

⁵⁷ Medeni yargılama hukukunda süreler ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için Bkz. **Hülya Taş Korkmaz, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'na Göre Hakimin Belirlediği Süreler ve Bu Sürelerin Hukuki Dinlenilme Hakkı ile İlişkisi, MİHDİR, 2008/2, (s.409-450), s.409 vd.,**

⁵⁸ HGK. 15.4.1992, E. 1992/2-131, K.1992/240 (YKD.1992/7, s.1015-1017); Yarg. 2.HD. 4.11.1982, E.7157, K.982/8058 (TBBD. 1993/1, s. 130-131).

⁵⁹ Karşlı, s.425.

c. Delillerin dava dilekçesi ile birlikte ibraz edilmesi

HMK.md.121 hükmü, “Belgelerin birlikte verilmesi” üst başlığı altında, “*Dava dilekçesinde gösterilen ve davacının elinde bulunan belgelerin asıllarıyla birlikte harç ve vergiye tabi olmaksızın davalı sayısından bir fazla düzenlenmiş örneklerinin veya sadece örneklerinin dilekçeye eklenerek, mahkemeye verilmesi ve başka yerlerden getirilecek belge ve dosyalar için de bunların bulunabilmesini sağlayıcı açıklamanın dilekçede yer alması zorunludur.*” düzenlemesine yer verilmiştir.

1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu’nda, HMK.md.121 hükmüne karşılık gelen HUMK.md.180 hükmü ise şu şekilde düzenlenmişti. Bu düzenlemeye göre, “*Dava dilekçesinde sözü edilen ve davacının elinde bulunan belgelerin asıllarıyla birlikte harç ve vergiye tabi olmaksızın davalı sayısından bir fazla düzenlenmiş örneklerinin veya sadece örneklerin dilekçeye eklenerek mahkemeye verilmesi ve başka yerlerden getirilecek belge ve dosyalar içinde bunların bulunabilmesini sağlayıcı açıklamanın dilekçede yapılması ve gerekli posta giderinin pul olarak verilmesi zorunludur.*”

HUMK.md.180 hükmü ile HMK.md.121 hükmünü karşılaştırdığımızda; ilk olarak, kanun koyucunun Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun 121.maddesine ilişkin Hükümet Gerekçesi’nde de belirttiği üzere, “Harç ve Avans Ödenmesi” üst başlığı altında yer alan HMK.md.120 hükmü gereğince, dava masraflarının davanın başında bir dava şartı olarak (HMK.md.114/1, bent g) yatırılması esası getirildiğinden, HMK.md.121 hükmünde başka yerlerden getirilecek belgeler için gerekli posta giderinin pul olarak verilmesi konusunda düzenleme getirilmesine ihtiyaç kalmamıştır.

Ancak her iki yasal düzenlemeden de açıkça görüleceği üzere, davacı tarafın dava dilekçesi, davalı tarafın cevap layihası ile ellerinde bulunan delilleri asılları ile birlikte mahkemeye sunmaları hususu esas alınmıştır. Eğer dava dilekçesinde zikredilen ama dilekçenin eki olarak mahkemeye ibraz edilemeyen ve fakat başka yerden getirilmesi gereken deliller mevcut ise, mahkemenin bu gibi deliller konusunda ön inceleme aşamasında bir ara kararı verebilmesi için, dilekçede bu hususta açıklayıcı bilginin yapılması gerekmektedir.

d. Dava dilekçesi ile ibraz edilmeyen deliller

Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu, HUMK.md.180/2 hükmü gereğince, “*Birinci fıkra hükmünün yerine getirilmemesi veya eksik getirilmesi halinde, hâkim ilk oturumda istenen hususların on günlük kesin süre içinde yerine getirilmesini veya eksikliğin tamamlanmasını davacı tarafa bildirir.*” şeklinde bir yasal düzenlemeye yer vermişti.

Ancak “Belgelerin birlikte verilmesi” ni tanzim eden HMK.md.121 hükmü, HUMK.md.180/2 hükmüne kendi kanun maddesi içinde yer vermemiştir. Diğer

bir ifade ile HUMK.md.180/2 hükmü gereğince, bu hükmün 1. fıkrasında yer alan delillerin mahkemeye getirilmemesi veya eksik getirilmesi halinde hakimin vereceği 10 günlük kesin süre içinde, bu hususların yerine getirilmesi veya eksikliğin tamamlanmasına ilişkin düzenleme buradaki yerinden kaldırılmıştır. Buna karşılık, 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile kabul edilen ve yargılama prosedürüne yeni bir safha olarak dâhil edilen “**Ön İnceleme**” aşamasına ilişkin yasal düzenlemeler arasında öngörülen HMK.md.140 hükmünün 5. fıkrasında, 1086 Sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun 180. maddesinin 2. fıkrasında yer alan hükme benzer bir düzenlemeye yer verilmiştir. Zira 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun “**Ön İnceleme Duruşması**” üst başlığı altında yer alan HMK.md.140/5 hükmü gereğince, “*Ön inceleme duruşmasında, taraflara dilekçelerinde gösterdikleri, ancak henüz sunmadıkları belgeleri mahkemeye sunmaları veya başka yerden getirtilecek belgelerin getirtilebilmesi amacıyla gereken açıklamayı yapmaları için iki haftalık kesin süre verilir. Bu hususların verilen kesin süre içinde tam olarak yerine getirilmemesi hâlinde, o delile dayanmaktan vazgeçilmiş sayılmasına karar verilir.*”

Bu hükümden de anlaşılacağı üzere HUMK.md.180/2 hükmünün, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda yerinin değiştiğini söylemek mümkündür. Ancak HUMK.md.180/2 hükmünden farklı olarak, HMK.md.140/5 hükmünde taraflara dilekçelerinde gösterdikleri ancak henüz mahkemeye ibraz etmedikleri veya başka yerden getirtilecek belgelerin getirilmesi amacıyla gerekli açıklamaları yapmaları için, iki haftalık kesin süre verilmesi öngörülmüştür. Eğer süre içerisinde bu hususlar yerine getirilmediği takdirde, mahkemece o delile dayanılmamasından vazgeçilmiş sayılmasına karar verilecektir.

HMK.md.140/5 hükmüne ilişkin Hükümet Gerekçesi ise, “Taraflar, delil olarak dayandıkları belgeleri dilekçelerine ekleyerek vermek yada başka yerden getirilecekse, bunu belirtmek zorundadırlar.Şayet taraflar bu konuda yapmaları gereken işlemleri eksik bırakmışlarsa tahkikata başlamadan önce, taraflara son kez kısa bir süre verilerek bu eksiklikleri tamamlamaları düşünülmüştür. Taraflar bu şanslarını da doğru kullanamazlarsa, artık tahkikat mevcut delillerle yürütülecek ve tarafların o delile dayanmaktan vazgeçtikleri kabul edilecektir. Yargılamanın uzaması sebeplerinin başında, tarafların ellerinde bulunan delillerini sunmaları ya da başka yerden getirilecekse gerekli açıklamaları yaparak masrafını vermemeleri gelmektedir. Zaman zaman tarafların bu konuda kötüniyetli olarak yargılamayı uzatıcı işlemler yaptıkları da görülmektedir. Beşinci fıkra ile bu sorun çözümlenmiş olacaktır.” şeklindedir.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 140.maddesinin 5. fıkrası ile bu hükmün Hükümet Gerekçesini, dava dilekçesi bakımından HMK.md.119/ (e), (f) ; cevap layihası yönünden HMK.md.129/ (d), (e) bentleri ile birlikte değerlendirdiğimizde, HMK.md.140/5 hükmünde yer alan “ön inceleme duruşmasında, taraflara dilekçelerinde gösterdikleri, ancak henüz sunmadıkları belgeleri mahkemeye

sunmaları veya başka yerden getirtilecek belgeler” şeklindeki ifadelerden hareketle de lafzi yorum çerçevesinde, kanun koyucunun tarafların delillerini hasretmelerini istediği neticesine ulaşılması mümkündür.

e. Sonradan Delil Gösterilmesi

Türk hukukunda, uygulamada ve doktrinde kabul edilen hâkim anlayış, delillerin hasredilmesinden sonra delil ikame edilememesidir.⁶⁰ Doktrinde **Kuru**'ya göre, uyuşmazlığın taraflarına delilleri hasrettirilmemesi ve her fırsatta yeni delil ikame etmelerine izin verilirse, bu davaların uzamasına neden olacaktır. Bu sebeple yazara göre, uygulamada tarafların “delillerim şunlardan ibarettir, bunlardan başka delilim yoktur” şeklinde bir açıklama istenmesi cihetine gidilmekte olduğu ifade edilmiştir.⁶¹ Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda HUMK.md.244 hükmü yürürlükte iken, delillerin hasredilmesinden sonra, tahkikat aşamasında, hakimin zaruri görerek bu hükümden aldığı yetkiyi kullanarak yeniden delil ikame edebilmesi imkanı bulunmaktaydı. Bu hüküm dolayısıyla tarafların tahkikat sona erinceye kadar davanın her aşamasında iddia ve savunmaları yönünden yeni delil göstermeleri usule aykırı düşmemektedir. Ayrıca hakim, HUMK.md.75/3 hükmü gereğince, davanın her safhasında iki tarafın iddiaları sınırı içinde kalmak koşulu ile gerekli delillerin ibraz ve ikamesini isteyebilme yetkisine sahip bulunmaktadır.

Diğer taraftan, 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun yürürlükte olduğu dönemde, Kanunun 244.maddesinde yer alan hükme göre, “*İkame ve beyan olunan delillerin tamamen istima ve tetkikından sonra iki yüz yirmi birinci madde hükmüne tevfikkan ayrıca tahkikat icrasına karar verilmeyen meselelerde iki taraftan her biri yeni delil ibraz ve ikamesini isteyebilir. Hâkim muvafık görürse bu talebi kabul eder.*” denilmektedir. Bu düzenlemeye 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda yer verilmediği gözlenmektedir.

6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 145.maddesi “Sonradan Delil Gösterilmesi” üst başlığı altında şu düzenlemeyi getirmektedir. Buna göre, “*Taraflar, Kanunda belirtilen süreden sonra delil gösteremezler. Ancak bir delilin sonradan ileri sürülmesi yargılamayı geciktirme amacı taşııyorsa veya süresinde ileri sürülmemesi ilgili tarafın kusurundan kaynaklanıyorsa, mahkeme o delilin sonradan gösterilmesine izin verebilir.*” denilmektedir.

Bu hükme ilişkin Hükümet Gereçesi'ne göre, “Uygulamada, davaların uzamasının temel sebeplerinden birinin de gereksiz yere yeni delil sunulması ve bu konuda taraflara verilen sürelerle uyulmaması olduğu bilinmektedir. Madde- nin ilk fıkrasıyla, Kanunda belirtilen sürelerden sonra, davada yeni delil sunulmasının yasak olduğu kural olarak benimsenmiştir. Fakat iki istisna kabul edil-

⁶⁰ Bilge/Önen, s.483.

⁶¹ Kuru (C.II), s.2027.

miştir. Yeni delil sunulması talebi yargılamayı geciktirme amacı taşııyorsa veya delilin süresinde sunulmaması ilgili tarafın kusuru dışında bir sebebe dayanıyorsa, hâkim gerekçesini de belirtmek şartıyla, yeni delil sunulmasına izin verebilir. Bu şekilde delil sunma kuralına istisna getirilmesi hukuki dinlenilme hakkının tabii bir sonucudur.” denilmektedir.

Doktrinde **Umar**'a⁶² göre, 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda yer almayan HUMK.md.244 hükmü, tahkikat aşamasında dahi yeni delil ibraz ve ikamesinin tarafların her birisinden istenebileceğini beyan etmekte idi. Ancak söz konusu hüküm, bir vakıanın kanıtlanması için ispat yükü taşıyan tarafın yeni delil ibrazı ve ikamesi isteyebileceği, hakimin de mutlaka delil ikamesini kabul şartı olmayıp, takdir hakkını kullanmak suretiyle bu istemin kabul edileceğini öngörmekte idi.

Bu konuda **Alangoya**'ya⁶³ göre, yürürlükten kalkan HUMK.md.244 hükmü gereğince, hakimin muvafık görmesi koşulu, yeni delillere gerek olup olmamasını, geçmiş tahkikatın durumu ve ibraz edilmesi istenen delillerin niteliği ve etkinliği açısından HUMK.md.216, c.2, 217/II, 218. maddelerde düzenlenen hükümlere paralel bir düzenleme olarak kabul edilmelidir.⁶⁴

Bu noktadan hareketle HUMK.md.244 ile HMK.md.145 hükmü birlikte değerlendirildiğinde, HUMK.md.244 hükmü, taraflarca yeni bir delil sunulmak istendiğinde, bunun kabul edilip edilmemesini hakimin takdirine bırakmakta idi.⁶⁵ Buna karşılık, HMK.md.145 hükmü ise, eski düzenlemede olduğu gibi, daha önceden sunulmamış olan delillerin gecikme ile dermeyer edilmesini mutlak olarak önlemiş olmasa da daha sıkı bir disipline bağlamış bulunmaktadır.⁶⁶ Buna göre, delilin gecikmeli olarak ileri sürülmesine, ancak yargılamayı geciktirme amacı taşımadığı veya süresinde ileri sürülmemesi ilgili tarafın kusurundan kaynaklanmadığı hallerde hâkim tarafından izin verilecektir.

⁶² Umar, s.419.

⁶³ Alangoya, s.171.

⁶⁴ Alangoya, s.171.

⁶⁵ Umar, s.428. (Yarg. 8.HD.'nin 1.6.1976, E.1975/8388, K.1976/4625 sayılı Kararının “Karşı Oy” görüşüne göre “...Usulün 244 üncü maddesi “ikame ve beyan olunan delillerin tamamen istima ve tetkikinden sonra..... İki taraftan her biri yeni delillerin tamamen istima ve tetkikinden sonra... İki taraftan her biri yeni delil ibraz ve ikamesini isteyebilir. Hâkim muvafık görürse bu talebi kabul eder” demektedir. Bu madde 274 üncü madde ile tezat değil halinde değil, tamamlayıcı durumdadır. Hâkim kamu hizmeti görür, kanunlar hakkın korunup tanınmasını amaçlar, ileri sürülen bir delili, hâkim vakıayı daha da aydınlatıcı nitelikte bulursa ve buna ihtiyaçta duyarsa o delili istima ve tetkikte yarar vardır. Kanun bu yararı gözeterek 244 üncü maddeyi sevk etmiş ve 274 üncü maddedeki kuralı zedelememek için de (hâkimin muvafık görmesi) koşulunu koymuştur.Şöyle ki : 244.maddede “ yeni delil ibraz ve ikamesini isteyebilir” denilmiştir. İbraz sözcüğü şahit dışındaki delilleri, ikame sözcüğü de şahidi ifade etmek içindir. Hukukta şahit dışındaki deliller için ikame ve şahit için ibraz kelimeleri kullanılmaz.” sonucuna varılmıştır. (Erişim tarihi: 12.12.2012, www.kazancı.com).

⁶⁶ Umar, s.568-569.

Doktrinde *Umar*⁶⁷, sonradan delil gösterilmesi açısından, yeni düzenlemenin HUMK.md.179 hükmünün 3.bendi aksine, “ delillerin nelerden ibaret olduğunu” belirten yani tarafların dayanak noktalarını oluşturan delil çeşitlerini sınırlayıcı olarak belirten bir sayım yapmaları istemediğini, eğer taraf maddi vakiasını ispat için tanik delilinden yararlanacağını beyan etmiş ise, o ispat için delilini hasretmiş sayılamayacağını, o delil yetmez ise, örneğin elinde mevcut bir mektubu mahkemeye sunabileceğini ve bu davranışın HMK.md.145 hükmü çerçevesinde kabul görebileceğini ileri sürmektedir.

Fikrimizce, kanun koyucunun 1086 Sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun 244.maddesi yerine ikame ettiği HMK.md.145 hükmü, eski düzenleme ile mukayese edildiğinde, uyuşmazlık taraflarının Kanunda öngörülen süreden sonra delil göstermelerini prensip olarak engellemiştir. Bunun istisnasını ise, sadece bir delilin sonradan ileri sürülmesinin yargılamayı geciktirme amacı taşımadığı veya süresinde ileri sürülmemesinin ilgili tarafın kusurundan kaynaklanmadığı hallerde münhasır saymıştır. Bu hükme ilişkin Hükümet Gerekçesi de bunu teyit edecek şekilde düzenlenmiştir. Dolayısıyla bu durum bizi mevcut yasal düzenleme karşısında ve HMK.md.145 hükmünde öngörülen istisnalar dışında sonradan yeni delil ikamesine izin verilmeyeceği yönünde bir sonuca doğru götürmektedir. Bir başka ifade ile HMK.md.145 hükmü, bize madde metni itibarıyla belirtilen istisnai haller dışında, dilekçeler aşamasından sonra delil gösterilmesinin mümkün olmadığı görünümü vermektedir.⁶⁸

Diğer taraftan 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun yürürlükte olduğu dönemde, HUMK.md.217 hükmü şöyle bir düzenleme ihtiva etmekteydi. Bu madde, “*Yukarıdaki maddelerde gösterilen muamelelerden sonra tahkikat hâkimi dâvanın muhakeme ve hüküm için kâfi derecede tavazzuh eylediğine kani olursa tahkikatın bittiğini tefhim eder.*”

Dâvanın ispatı için delil ikamesi lâzım ise bunları tafsilen yekdiğerine tebliğ etmek üzere iki tarafa münasip bir mühlet verir.” şeklinde idi.⁶⁹

Bunun dışında davanın mevcut delillerle aydınlatılmasını düzenleyen HMK.

⁶⁷ Umar, s.569.

⁶⁸ Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. **Yavuz Alangoya/Kamil Yıldırım/Nevhis Deren-Yıldırım, Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı, Değerlendirme ve Öneriler, İstanbul, 2006, s.92-93.**

⁶⁹ Yarg. 19.HD.'nin 16.5.1996, E.1995/10938, K.1996/4774 sayılı kararına göre, “ 4.5.1995 tarihli oturumda tarafların delilleri sorulmadan keşif kararı verilmiştir. HUMK.md.217 ve takip eden maddelerine göre, hakim taraflar arasındaki çekişmeli hususları tespit ettikten sonra, delil ikamesi gerekiyorsa, karşılıklı olarak delillerini tebliğ ettirmek üzere taraflara süre verir ve uygun gördüğü delilleri toplar.....Davalı cevap dilekçesinde, olayın oluş şekli hakkında tanığı bulunduğunu bildirdiğine göre, yukarıda değinildiği şekilde tarafların karşılıklı olarak gösterecekleri tanıklar dinlenmeden yalnız keşifte alınan bilirkişi düşüncesine göre hüküm kurulmasında isabet görülmemiştir.” sonucuna varılmıştır. (**İlter Erdemir, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu Şerhi, (Şerh-Kararlar ve İlgili Mevzuat), C.I, 2. Basım, Ankara, 1998, s.987.** Aynı yönde Bkz. Yarg. 19.HD.'nin 4.5.1994, E.93/5534, K.94/4506 sayılı kararı (Erdemir (C.I), s.986-987).

md. 146 hükmü, “Mahkeme, taraflarca gösterilmiş olan delillerin incelenmesinden sonra, davanın muhakeme ve hüküm için yeterli derecede aydınlandığını anlarsa, tahkikatın bittiğini kendilerine bildirir.” şeklindedir. Bu hükmün Hükümet Gereğesi'ne göre, “1086 sayılı Kanunun 217 nci maddesinin birinci fıkrasına karşılık gelecek bu hüküm muhafaza edilmekle birlikte, ikinci fıkraya başka maddelerde düzenlendiğinden, tekrara sebebiyet vermemek için bu maddeye alınmamıştır. Ayrıca, tahkikat sona erdikten sonra dava da aydınlanmış sayılacağından, yeni delil ibrazı söz konusu olmayacaktır. Şayet dava aydınlanmamışsa, tahkikat da tamamlanmış sayılamayacağından, böyle bir durumda tahkikatın sona erdirildiğine de karar verilemez.” denilmektedir.

1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun 217.maddesinin 2. fıkrasında yer alan kanuni düzenlemenin en önemli özelliği, hâkimin muhakemesi cereyan eden davada tahkikat aşamasında karanlık veya ihtilaflı gördüğü hususlar hakkında taraflardan sözlü açıklama isteyebileceği, duruma göre isticvaba müracaat edebileceği ve eğer delil ikamesi gerekiyorsa taraflara münasip bir mühlet verebileceği idi.⁷⁰ Bir başka ifade ile hâkim belli vakıaların henüz ispatlanmamış olduğunu görmekte ise, tahkikatın bittiğini tefhim etmeyip, HUMK.md.217/2 hükmünden hareketle delil ikamesi için, bunları tafsilen yekdiğerine tebliğ etmek suretiyle taraflara uygun bir süre vermesi gereğini ihtiva etmekteydi.⁷¹ Bu süre içinde beyan olunan delillerden hangisinin kabule şayan olduğu ve hangisinin olmadığı konusunda hakim gerekçeli olarak kararı vermekte ve bu kararlar nihai nitelikte olmadıkları için, ancak esasa ilişkin karar ile birlikte temyizen beyan edilebilirdi.⁷²

Fikrimizce, kanun koyucu yargılama sürecini hızlandırmak ve dava malze-

⁷⁰ Yıldırım (Yargılama Usulleri Hakkında Düşünceler), s.486.

⁷¹ Üstündağ, s.596; Umar, s.418. (Yarg. 13.HD.'nin 27.2.2003, E.2002713515, K.2003/1964 sayılı kararına göre, “...Mahkemece, 29.5.2002 günlü oturumda, davalıya delillerini bildirmek üzere 10 günlük kesin süre verilmiştir. Karşı davacı, bu süre içinde delillerini bildirememiş, yeniden ek süre istemiştir. Yerel mahkemece, karşı davacı kesin sürede delillerini ibraz edemediğinden, ispat edilemeyen davanın reddine karar verilmiştir. HUMK.217 ve devamı maddeleri gereğince, mahkemenin hangi vakıaların ispat için delil gösterileceğini ve gösterilen delillerin neler olduğunu tespit ettikten sonra, taraflardan delil göstermelerini istemesi gerekir. Mahkemece, hangi delillerin ibraz edileceği açıklanmadan, soyut bir ifadeyle delillerin bildirilmesi istenmiştir. Bununla birlikte, verilen sürenin, istenilen delillerin ibrazını temine uygun, elverişli bir süre olması da gerekir. Yerel mahkemece, bu yön üzerinde durulmadığı gibi davalı karşı davacı tarafından ibraz edilen diğer deliller yönünden bir araştırma yapılmadan hüküm kurulması usul ve yasaya aykırıdır. O halde mahkemece yapılacak iş; hangi vakıaların ispatı için delil gösterileceğini ve gösterilecek delillerin neler olduğunu tespit ettikten sonra, davalı karşı davacıya bu konuda delillerini ibrazı için uygun bir mehil vermesi, davacı-karşı davalının karşı delilleri toplanıp, deliller değerlendirildikten sonra sonucuna uygun bir karar verilmelidir. Mahkemece usul hükümlerini göz ardı edilerek birleşen davanın reddine karar verilmiş olması usul ve yasaya aykırı olup bozma nedenidir.” sonucuna varılmıştır.” (Erişim tarihi: 12.12. 2012, www.kazançi.com).

⁷² Necmeddin M. Berkin Medeni Usul Hukuku Esasları, İstanbul, 1969, s.143; Bilge/Önen, s.482.

mesinin tahkikat safhasına kadar toplamasını sağlamak için, 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanununda, 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun tahkikat aşamasında yer verilen bazı düzenlemelerini almamıştır. Bunlar arasında HUMK.md.244, 217/2, 218 ve 219. maddelere ilişkin hükümler bulunmaktadır.

6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun yeni yasal düzenlemeleri doğrultusunda, konuya delillerin ikamesi yönünden baktığımızda, aklımıza şöyle bir soru gelmektedir: Layihalar teatisinden sonra başlayan ön inceleme aşamasına kadar tarafların dilekçelerinde belirttikleri delilleri, dilekçelerine ekli olarak ibraz ettiklerini, uzaktan getirilecek deliller için HMK.md.140/5 hükmü gereğince süre verildiğini, ön inceleme aşamasının tamamlanıp, davanın tahkikat safhasına geçirilerek, gerekli incelemenin yapıldığını ve dosyanın yeterince aydınlığa kavuşmadığını kabul edelim. Bu noktada sonradan delil ileri sürülmesine izin veren HMK.md.145 hükmünün uygulanmasını sağlayan bir durumun da somut olayda mevcut olmadığını farz edersek, acaba hakim taraflardan yeni delil ikame etmelerini isteyebilecek midir?

6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun öngördüğü yeni muhakeme sisteminde, layihalar teatisi ve ön inceleme aşamalarından sonra gelen ve ön incelemede tarafların sulh teşvik edilmeleri ve bundan olumlu bir sonuç alınmaması üzerine başlayan tahkikat safhasında; hâkim, dava yargılama ve hüküm için yeterli derecede aydınlandığı kanaatine ulaşırsa, HMK.md.146 hükmü gereğince tahkikatın tamamlandığını bildirerek (HMK.md.184) sözlü yargılama safhasına geçecektir. Buna karşılık, mahkeme tarafları dinledikten sonra, somut uyuşmazlığa bakan hâkim, HMK.md.145 hükmünün öngördüğü sınırlayıcı düzenlemeye rağmen, davanın yeterli derecede aydınlandığına kanaat getiremediği ve tarafların çekişmeli olduğu hususlarda delil göstermelerini gerekli gördüğü hallerde, HMK.md.31 hükmünde yer alan hakimin davayı aydınlatma ödevinden hareketle, taraflara delil göstermeleri için uygun bir süre vermelidir.⁷³

Doktrinde bir görüşe⁷⁴ göre, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 31.maddesinde yer alan "hâkimin davayı aydınlatma ödevi" başlığını taşıyan kanuni düzenleme HUMK.md.75 hükmünün kısmen ikinci ve üçüncü fıkralarını karşılamaktadır. HUMK.md.75/f.3 deki *hakimin re'sen delil getirme yetkisi* kaldırılmıştır. Yine bu görüşe göre, karşılaştırmalı hukuk alanında liberal anlayışın yerini, hâkimi daha etkin hale getiren nispeten toplumcu bir anlayış almıştır. Bu bağlamda Avusturya ve Alman hukuku büyük ölçüde hâkimin etkin konumunu ihtiva eden yasal düzenlemelere sahip bulunmaktadır.⁷⁵

⁷³ Karşılı, s.529.

⁷⁴ Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım (HMK. Tasarısı), s.85.

⁷⁵ [Karşılaştırmalı hukukta, Avusturya Medeni Usul Kanunu mahkemeye delilleri konusunda geniş imkânlar getirmektedir. Buna göre, Avusturya Medeni Usul Kanunu hâkimden, uyuşmazlığın taraflarından sadece hangi delilleri ikame etmek istediklerini bildirmelerini istemekle yetin-

Medeni yargılama hukukunda delillerin ibraz ve ikamesi konusunda HUMK.md.75/3 (HMK.md.31) hükmü ile hakime tanınan yetki HUMK.md.244 hükmü ile de taraflara tanınmıştır. Bunun için delillerin hasrettilmesi veya delillerin ikamesi için kesin süre verilmemiş olmalıdır.⁷⁶

Fikrimizce, 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nda tahkikat aşamasında yer alan ve hakimin deliller ile olan münasebetini tanzim eden HUMK.md.244, 217/2, 218, 219 hükümlerinin, 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na alınmaması, davanın tahkikat aşamasında yeterince aydınlanmadığı hallerde, hakimin taraflardan yeni delil ibraz ve ikamesini isteme yetkisini sınırlamamalıdır. Zira bu konuda Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile yürürlükten kaldırılan bu hükümlerin yerine başkaca bir düzenleme öngörülmediğine göre, davanın yeterli ölçüde aydınlanmadığı hallerde, HMK.md.146 hükmünün Hükümet Gereçesi'nde de belirtildiği üzere, “*dava aydınlanmamış ise, tahkikatın sona erdirilmesine karar verilemeyeceğine*” göre, hakim HMK.md.31 hükmünden hareket ile taraflardan delil göstermelerini isteyebilmelidir.

IV. DEĞERLENDİRME

Medeni yargılama hukuku alanında, delillerin ikamesi ile ilgili olarak 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile getirilen düzenlemeler, eski 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nda yer alan hükümlerle benzer nitelik taşımalarına rağmen, bazı noktalarda ayrılıklar göstermektedir.

6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun delillerle ilgili olarak öngördüğü hükümlerin madde metinlerinden çıkan yorumu, 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun aksine, bundan böyle delillerin hasredilmesini zorunlu hale getirdiği yönündedir. Nitekim dava dilekçesi ve cevap layihasının içeriği hakkındaki düzenlemeler ile Kanunu'nun 194. maddesinde yer alan somutlaştırma yükü ve delillerin gösterilmesine ilişkin hükümden çıkan sonuç, davanın başında davanın malzemesinin toplanması ve yargılamanın hızlandırılması için gerekli hazırlıkların tamamlanması gerektiğini ortaya koymaktadır.

meyip, ayrıca dava duruşma esnasında açıklanması gerekli maddi vakıaların ispatı için önem taşıyan delilleri de resen ikame etme yetkisini tanımaktadır. Dolayısıyla hâkim senet ve belgelerin ibrazı isteyebilecek, resen keşif ve bilirkişi delillerine başvurulmasını emredebilecektir. Nitekim Avusturya hukukunda hâkimin tanık deliline de resen müracaat edebilmesi kabul edilmiştir. (Bu konuda geniş bilgi için Bkz. **Nevhis Deren Yıldırım, Hâkimle Tarafların İşbirliği İlkesi ve Yarattığı İdeolojik Çağrışımlar, 75. Yaş Günü İçin Prof. Dr. Baki Kuru'ya Armağan, Ankara, 2004, (s.817-830), s.821.**) Alman hukukunda ise, tanık deliline münhasıran tarafın delil ikamesi ile müracaat edilebilmektedir. Dolayısıyla mahkeme resen tanıkları dinleme yetkisine sahip değildir. (Deren-Yıldırım, s.821; **Eberhard Schilken, Medeni Yargılamada Hâkimin Rolü, (Çev. Nevhis Deren-Yıldırım), İlkeler Işığında Medeni Yargılama Hukuku, 4. Baskı, İstanbul, 2003, s.65**).

⁷⁶ **İlter Erdemir, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu Şerhi, (Şerh-Kararlar ve İlgili Mevzuat), C.II, 2. Basım, Ankara, 1998, s.1141.**

Aynı şekilde, hukuk yargılaması mevzuatına ilk defa 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile dâhil olan ön inceleme safhasında, tarafların dilekçelerinde gösterdikleri (madde metnindeki bu ifadenin mefhumu muhalifinden, dilekçelerde gösterilmeyenlerin dikkate alınmayacağı sonucuna varılıp varılmayacağı da ayrı bir tartışma konusu olarak düşünülebilir.) ve fakat henüz sunmadıkları belgeleri mahkemeye sunmaları veya eğer bu delillerden bazıları başka yerden getirtilecek ise, getirtilebilmesi için gereken açıklamayı yapmaları konusunda, mahkeme tarafından taraflara iki haftalık kesin süre verilmesi kabul edilmiştir. Kanun'da belirtilen bu hususların verilen kesin süre içinde yerine getirilmemesinin müeyyidesi, o delile dayanılmaktan vazgeçilmesi sonucunu doğuracaktır.

Kanun koyucu esas olarak, ön inceleme aşamasında deliller ile ilgili dava malzemesinin toplanması ve tahkikat aşamasına geçildiğinde, bu konuda eksik olan ne varsa bunların tamamlanmış olmasını amaçlamaktadır. Bu noktadan hareketle kanun koyucu, tahkikat aşamasında, kanunda belirtilen sürelerden sonra delil gösterilmesini prensip olarak yasaklamış, ancak bir delilin sonradan ileri sürülmesinin yargılamayı geciktirme amacı taşımadığı veya o delilin süresinde ileri sürülememesinin ilgili tarafın kusurundan kaynaklanmadığı hallerle sınırlı olmak üzere, mahkemenin sonradan bu delilin ileri sürülmesine izin verebileceği öngörülmüştür (HMK.md145).

Tahkikat safhasında mahkeme, uyumsuzluk taraflarının dayandıkları vakıaların ispatı için ileri sürdükleri ve hangi delilin, hangi vakıanın ispatı için gösterildiğini açıkça belirttikleri delillerin incelenmesi ve değerlendirilmesinden sonra, davanın muhakeme ve hüküm için yeterince aydınlandığına kanaat getirdiği takdirde, taraflara tahkikatın sona erdiğini bildirecektir. Ancak, dava yeterli ölçüde aydınlatılamamış ise ve sonradan delil gösterilmesi hususunda HMK.md.145 hükmünün öngördüğü haller de gerçekleşmemişse, 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununda tahkikat aşamasında yer alan HUMK.md.244, 217/2 , 218, 219 hükümlerinin yürürlükten kaldırılmış olmasına rağmen, HMK.md.31 hükmü çerçevesinde, hakim kendisine tanınan yetkiyi kullanarak, taraflardan delil gösterilmesini isteyebilmelidir.